

Novi prilozi za Pilarov životopis: dva pisma poslana Josefu Redlichu u 1920-im godinama*

Stjepan MATKOVIĆ

Hrvatski institut za povijest, Zagreb

Pregledni rad

Primljeno: 4. 12. 2023.

UDK 929Pilar, l."192"(044)

doi: 10.5559/pi.18.33.03

Autor se bavi dvama pismima koja je Ivo Pilar između dvaju svjetskih ratova poslao profesoru Josefu Redlichu. Dosad nepoznata pisma pronađena su Austrijskoj nacionalnoj knjižnici (Österreichische Nationalbibliothek) u Beču. Oba pisma svjedoče o neprekinutoj vezi između Pilara i njegova uglednoga znanca iz Austrije te donose nove Pilarove poglede o uzrocima propasti Austro-Ugarske, ali i o drugim temama, primjerice o osvrtnu na aktualnu situaciju u Kraljevini SHS i stajalištu o vjerskim pitanjima kao ključu za shvaćanje »južnoslavenskoga pitanja«.

Cljučne riječi: Austro-Ugarska, Kraljevina SHS, staroslavensko vjerovanje

U Austrijskoj nacionalnoj knjižnici u Beču pronašli smo dva nepoznata Pilarova pisma. Sastavio ih je 1925. i 1929. te poslao u Beč svome zancu Josefu Redlichu (1869.—1936.) s kojim se susretao još prije Prvoga svjetskog rata. U njima se ponovno osvrnuo na neke starije poglede i obavijestio naslovnika o novoj situaciji. Oba su pisma po sadržaju vrijedna jer upotpunjuju saznanja o Pilarovu životopisu te bacajući više svjetla na njegove poglede o kretanjima u propalnoj Austro-Ugarskoj Monarhiji, a donose i korisne podatke iz privatnoga života.

Tko je bio primatelj Pilarovih pisama? Redlich je bio potomak ugledne i imućne obitelji židovskih industrijalaca iz Moravske. Studirao je pravo i povijest na Bečkom sveučilištu na kojem je poslije postao profesorom ustavnoga i upravnog prava. Već prije rata objavio je nekoliko zapaženih komparativnih pravnih studija, a u to je vrijeme ušao i u austrijski, odnosno austrou-

---

* Ovaj je članak nastao istraživanjem u sklopu projekta: 380-01-02-23-41 EU, Hrvatska i Europa: institucije i pojedinci u razvoju modernog društva i države (HEIP) koji financira Europska unija programom NextGeneration.

garski politički život, postavši 1907. zastupnik u Carevinskom vijeću, u kojem je mandat zadržao do 1918. godine.¹

Politički se profilirao u redovima austro-njemačkih naprednjaka. Vrhunac političke karijere ostvario je neposredno prije sloma Austro-Ugarske, kad je krajem listopada i početkom studenoga 1918. vodio austrijsko Ministarstvo financija u Kabinetu Heinricha Lammascha, koji je uoči rata bio pravni savjetnik prijestolonasljednika Franje Ferdinanda. Propast crno-žute Monarhije nije zapravo označila cezuru u Redlichovoj karijeri. Za razliku od većine njegovih hrvatskih kolega koji su se zalagali za održanje Habsburške Monarhije, on nije morao strahovati od nasrtaja na osobni integritet, kao što će to biti u Pilarovu slučaju. U međuratnom razdoblju obnašao je niz uglednih dužnosti u znanstvenoj zajednici Prve Austrijske Republike, s tim da je vrhunac doživio u SAD-u, gdje je predavao poredbeno državno i ustavno pravo na prestižnom Sveučilištu Harvard nešto manje od desetljeća (1926.—1935.). Osim toga, bio je biran i za suca Međunarodnoga suda u Haagu. Da je osjećao duh slobode u svojoj rodnoj Austriji, pokazuje podatak da je bio izabran za ministra financija u vladi kancelara Karla Burescha (1931.—1932.). Na tako nešto Pilar nije mogao računati u okruženju Kraljevstva SHS, gdje se otpočeta susreo s optužbama o veleizdaji jugoslavenstva. Njegovi pokušaji da oživi svoje stare pozicije i preko veza sa zagovornicima jugoslavenske ideologije nisu donijeli konkretne rezultate.

Nije moguće potpuno proniknuti u prirodu odnosa Redlich — Pilar, ali ipak se slijedom literature mogu odgonetnuti njihovi glavni obrisi. Glavni izvor za obavijesti su Redlichovi dnevnički zapisi, koji su poslije njegove smrti objavljeni u pomnoj redakciji poznatog austrijskog povjesničara Fritza Fellnera (1922.—2012.).² Zapisi su vrlo vrijedan izvor i mogu se ocijeniti kao odličan uvid u ponašanje visokog austrijskog političara koji se susreće s brojnim akterima različitih provenijencija radi stjecanja znanja o pojedinim pitanjima. Tako je Redlicha zanimanje za Bosnu i Hercegovinu, kao i za šire južnoslavensko pitanje, dovelo i do Pilara, ali i niza drugih osoba. Sljedeći dnevnički datumi spominju Pilara: 13. listopada 1914., 26. veljače 1915., 27. ožujka 1916., 27. listopada 1917., 31. prosinca 1917. i 15. lipnja 1918.³ Drugim riječima, vidi se da su svi nadnevcima vezani za vrijeme Prvoga svjetskog

¹ Redlich je bio biran i u Moravski pokrajinski sabor u razdoblju 1906.—1910., zastupajući grad Nikolsburg (češ. Mikulov) u kojemu je njemački govoreće stanovništvo činilo saborsku većinu. Usp. Franz Adlgasser, *Die Mitglieder der österreichischen Zentralparlamente 1848—1918*, sv. 2, Beč 2014., 999.

² *Das politische Tagebuch Josef Redlichs 1908—1919*, I-II, Graz-Köln 1953.

³ Isto, str. I/ 281, I/285, II/18, II/107, II/253 i II/279.

rata, kad je Pilarova politička djelatnost doživjela vrhunac u sustavnim naporima da aktivno radi na održivosti i preuređenju Austro-Ugarske. Prema sve-
mu onome što doznajemo iz Redlichova dnevnika, prvi susret dogodio se 12.
listopada 1914., kad je Pilar bio u Beču.⁴ Zahvaljujući ranijem Redlichovu
poznanstvu s Pilarovim puncem Adalbertom Shekom, došlo je do razgovo-
ra.⁵ Pilar je u jednosatnom susretu ostavio odličan dojam («einen ausgezeich-
neten Eindruck») na sugovornika.⁶

Pilar je tada obavijestio Redlicha o političkoj situaciji u hrvatskim zem-
ljama, pri čemu je istaknuo da pravaši nisu nikada ponudili ostvariv program
(«nie ein reales Programm geboten»). Iz tog se podatka može uočiti da su
pravaštvo i osobito starčevićanstvo, kao njegov središnji korpus ideja, una-
toč Pilarovoj kritici i dalje bili bitno političko-stranačko obilježje Hrvatske .
U nizu političkih kombinacija još se uvijek računalo i na pravaše, koji su ima-
li status parlamentarne stranke sa solidnim brojem zastupnika, vidljivost iz-
van granica Banske Hrvatske i kontakte s državicima i drugim polugama
moći u Beču i Budimpešti. Stoga ne će iznenaditi kasnija Pilarova odluka ti-
jekom Prvoga svjetskog rata da se formalno priključi pravašima i da pod nji-
hovim kišobranom pokuša ostvariti neke svoje političke zamisli.

Pilar je za »pokretaše« — oznaka za pripadnike izvorno naprednjačke
stranke koja je dolazila od naziva njihova glasila — izjavio da su bili odstra-
njeni («sind beseitigt»).⁷ Ta je tvrdnja zanimljiva jer je Pilar ishodišno bio vr-
lo blizak hrvatskim naprednjacima, a kao što smo u uvodnoj napomeni na-
veli i Redlich je bio povezan s naprednjačkim modelom političkoga zastupa-
nja u Austriji. Iz toga možemo zaključiti da je Pilar iznio nepovoljno pred-
viđanje o sposobnostima stranke liberalne orijentacije u hrvatskoj politici,
misleći na njeno utapanje u redove Hrvatsko-srpske koalicije.⁸ Nadalje, Pilar

---

⁴ Za opširniju interpretaciju susreta prema Redlichovu dnevniku (dnevnički zapis za 13.
10. 1914.) vidjeti: Tomislav Jonjić, *Ivo Pilar. Pisac, političar, ideolog (1898.—1918.)*, Za-
greb 2020., 570-571, 576, 705.

⁵ Shek se kao odjelni predstojnik u Bosni i Hercegovini, a time i znatno utjecajiji jav-
ni službenik, prije upoznao s Redlichom.

⁶ Redlich u opisu čini činjeničnu pogrešku, kad bilježi da je Pilar odvjetnik u Sarajevu.
Pilar nikada nije bio odvjetnik u Sarajevu, nego je imao odvjetničku pisarnicu u Tuzli.

⁷ Može se pretpostaviti da je Pilar mislio na poteze koji su vodili prema obustavi izla-
ženja naprednjačkoga dnevnika Pokret. Uredništvo lista je bilo rastjerano nakon aus-
trougarskog zauzeća Beograda i pronalaska određenih kompromitirajućih dokumen-
ta, a zatim je Pokret obustavljen početkom studenoga 1915. slijedom banske naredbe.
Međutim, obnova saborskih zasjedanja pokazuje da nije došlo do smanjenog utjecaja
»naprednjaka«. Oni su se prilagodili ratnim uvjetima i zatim pred kraj rata iznova ojača-
li svoje djelovanje. Vidi: Milada Paulova, »Hrvatski pokret«, *Riječ*, br. 86, 14(1928), 13.
4., 3-4.

je dao općenito loš prikaz hrvatskoga stranačkog krajolika, smatrajući da ga treba u ratnim okolnostima preoblikovati u korist jedne »realistične narodne stranke« (»zu gunsten einer realistischen Nationalpartei«). Iz toga bi se moglo zaključiti da je Pilar modificirao ideje iz mladosti, kad je bio sklon tzv. smjerneru političkoga realizma i kad je prirodno slijedio i put pokojnoga oca Gjure Pilara, koji je pripadao Neodvisnoj narodnoj stranci, odnosno onoj sastavnici narodnjaštva koja je išla tragom političkih promišljanja biskupa Josipa Jurja Strossmayera i njegova »pozoraško«/»obzoraškog« okruženja.

Pilar se osvrnuo i na odnose između Hrvata i Srba kao okosnicu južnoslavenskoga pitanja, tvrdeći da zbog vjerskih i »rasno-etničkih« razloga, nije moguće njihovo približavanje. Pojam rase nije se ovdje odnosio na antropološko-biološku kategoriju, nego na isticanje posebnih osobina naroda. Po tome Pilar nije bio iznimka jer su i neki drugi publicisti toga vremena koristili slično pojmovlje, primjerice poznati Robert W. Seton-Watson, koji je jednu svoju studiju naslovio *Racial Problems in Hungary*, ne imajući pritom na umu neke rasističke konotacije kako to u Pilarovu slučaju dio suvremenih pojednaca nastoji nametnuti.⁹ Na spomenutom sastanku od 12. listopada 1914. zabilježeno je i Redlichovo zapažanje o Pilarovu razlikovanju duhovne i političke dimenzije pravoslavne vjere, koje austrijskom profesoru nije bilo jasno zato što mu je hrvatski sugovornik tumačio crkvene slabosti pravoslavlja i istovremeno njegov dominantan utjecaj na politička kretanja u Srba. Drugim riječima, Redlich nije shvaćao kako bi neka crkvena zajednica mogla biti politički snažna, ako je istodobno obilježena inferiornošću u crkvenim pitanjima. Iz tog je zapisa bilo očito nerazumijevanje specifičnih obilježja srpstva koje se nije dalo podvrgnuti nekom obliku habsburškoga patriotizma.

Nakon završetka Prvoga svjetskog rata i nastanka potpuno nove političke karte prekinuti su odnosi između Pilara i Redlicha. Pilar je u prvome pismu od 12. rujna 1925. zabilježio kako je prošlo sedam godina od njihova posljednjeg susreta, što znači da je stvaranjem Prve Austrijske Republike i Kraljevine SHS zaustavljena razina stare komunikacije. Ne možemo ustanoviti jesu li se Pilar i Redlich od kraja 1918. intenzivnije dopisivali. Pilar piše o za njega korisnoj razmjeni ideja. To bi moglo zasigurno značiti da je i

⁸ O Pilarovim vezama s naprednjačkom ideologijom vidjeti kod: Stjepan Matković, Ivo Pilar i naprednjaštvo, *Pilar. Časopis za društvene i humanističke studije*, 15-16, 2013., 69-112.

⁹ Više o rasnim čimbenicima u različitim teorijama u radovima Tomislava Jonjića, »Rasno učenje i eugenika u hrvatskim zemljama do sredine 1930-ih godina«, *Pilar. Časopis za društvene i humanističke studije*, 19-20 (1-2), 2015., 9-160 i »Ivo Pilar prema rasnom učenju i eugenici«, *Pilar. Časopis za društvene i humanističke studije* r, 21(1), 2016., 45-111.

Redlich njemu slao pisma. Iz Pilarova stila pisanja vidljivo je još da se Redlichu obraćao kao znancu kojemu je obećao redovitije javljanje. Sadržaji pisama pokazuju da mu je javljao o nizu privatnih pojedinosti, što ide u prilog ocjeni o njihovu dobrom poznanstvu.

Pilar se u prvom pismu prisjeća Austro-Ugarske, navodeći je kao temu koju naziva »zajedničkim interesom«. U skladu sa svojim političkim realizmom tvrdi da je, doduše, riječ o »bespredmetnom« pitanju jer je to povijesni problem koji se više ne može ispravljati, ali ono je očito i dalje privlačilo njegovu pozornost. Za Pilara je posljednji trenutak za rješenje unutarnjih prijepora Dvojne Monarhije bilo vrijeme neposredno nakon aneksije Bosne i Hercegovine. Težište problema bilo je u južnoslavenskom i češkom pitanju.¹⁰ Međutim, politički vrh nije bio spreman za promjene, što je u konačnici vodilo prema likvidaciji Crno-žute Monarhije. Stoga je Pilar istaknuo ulogu ostarjeloga kralja i cara Franje Josipa, koji više sa svojim načinom vladavine nije bio u stanju prevladati bolesti Monarhije, ali i njegova nasljednika Karla I. (IV.), čije se sposobnosti vladanja u kritičnim trenucima nisu pokazale odgovarajućima za rješavanje državnopravnih problema. U tom je kontekstu istaknuo staru tezu o slabostima dualističkog ustrojstva Monarhije koje je pridonijelo njenoj unutarnjoj destabilizaciji, ali i podsjetio na svoja promišljanja o potencijalnoj prilagodbi (»bereit war mit dem Dualismus zu paktieren«), koja bi ipak kroz višestrane kompromise dovela do stvaranja hrvatske državne tvorevine u Monarhiji i pod vodstvom vladajuće dinastije. Nadalje je istaknuo ulogu koju je odigrao Gyula Andrassy, ciljajući na njegov udjel u provedbi dualizma i vođenju balkanske politike Monarhije. Prema Pilaru, ovaj je mađarski državnik bio glavna prepreka za federalizaciju Monarhije i onaj politički čimbenik koji je usmjerio južnoslavensko pitanje u krivom smjeru čime je, između ostaloga, pogodio srpskim interesima.

U drugome pismu od 28. travnja 1929. Pilar se prisjetio Josepha Marije Baernreithera (1854.—1925.), još jednog istaknutog austrijskog političara s kojim je započeo kontaktirati u austrougarskim vremenima. Pilar na početku pisma zahvaljuje Redlichu što ga je spomenuo u radu o Baernreitheru. Vjerojatno je mislio na Redlichovo uređivanje Baernreithera dnevnika, koji je nešto prije objavljen.¹¹ U tom su izdanju izneseni podatci o Pilaru i njegovu susretu s Baernreitherom prigodom dolaska ovog austrijskog parlamentarca u Bosnu i Hercegovinu. Pilar se pritom prisjeća kako ga je Baernreither pravil-

---

¹⁰ Na jednom mjestu prvoga pisma Pilar piše o hrvatsko-južnoslavenskom pitanju (»die kroatisch-südslavische« Frage), dajući tako svoj ton tome pitanju o kojemu se mnogo pisalo do 1918. godine iz različitih perspektiva.

¹¹ *Fragmente eines politischen Tagebuches. Die südslawische Frage und Österreich-Ungarn vor dem Weltkrieg*, Berlin 1928.

no nazivao »pesimistom s juga« (»der Pessimist aus dem Süden«), čime je htio dati na znanje da su predviđanja o propasti Monarhije u slučaju neprovođenja predloženih promjena na tragu unutarnje rekonstrukcije, bila opravdana te da su dolazeći događaji potvrdili njegove strahove. Iz pisma se još vidi podatak da se Pilar dopisivao s Baernreitherom do njegove smrti, pa bi pronalazak takve korespondencije bio još jedna korisna dopuna za proučavanje odnosa s uglednim austrijskim političarima, napose s onima koji se nisu zadovoljavali ispraznim susretima, nego su bili vođeni željom da na što potpuniji način doznaju više o njima slabo poznatom svijetu Bosne i Hercegovine.

Isto pismo donosi i podatke o puncu Sheku, kojega je Redlich dobro upoznao tijekom predratnoga dolaska u Sarajevo i vjerojatnih susreta u Beču. Prema dnevniciškim zapisima, Redlich ga je jako cijenio. Shek je, kako to Pilar bilježi, teško proživljavao korjenite promjene iz 1918. jer one nisu donijele samo »gubitak položaja«, nego i slom njegova »cjelokupnog bogatstva«. Nekadašnji predstojnik Odjela za pravosuđe Zemaljske vlade u Sarajevu i jedan od tvoraca bosansko-hercegovačkog Ustava potpuno se povukao iz javnoga života i živio je sa zedom u kući na Tuškancu. Pilar nije propustio prigodu da napiše koliko je i osobno izgubio s nestankom Habsburške Monarhije. Napisao je da se preselio u Zagreb jer je »slutio da Bosna ide prema potpunoj ekonomskoj propasti«, čime je potaknuo na razmišljanje o tome kako su nekadašnja područja pod austrougarskom upravom prošla u novim okolnostima. Nije zaboravio podsjetiti i na politički proces protiv njega iz 1922., koji je prema konačnom ishodu opisao kao vlastitu »moralnu pobjedu«, ali i znatan gubitak »vlasništva, živaca i životne snage«.

Konačno, u drugome pismu piše Redlichu o svojim aktualnim promišljanjima. Tako je zabilježio da izražava »žalosno zadovoljstvo« što Kraljevina SHS, odnosno jugoslavenska država »u sadašnjem obliku nije održiva«. Posebno je izdvojio talijansku vanjsku politiku pod fašističkim vodstvom, držeći je glavnom opasnošću. Nadalje je ponovio svoje uvjerenje da je vjera naj snažniji čimbenik koji određuje sudbinu država. Odbacio je vjeru u bogumilstvo, koju je prije zastupao, da bi se okrenuo prema ranijim staroslavenskim vjerovanjima. Ona su se, tvrdio je, oslanjala na zoroastrizam u kojemu je vidio misaonu podlogu za slavenstvo. Redlichu je javio da se, kad je riječ o tome pitanju, povezao s češkim profesorom Janom Peiskerom s kojim je počeo istraživati vjeru starih Slavena. O Pilarovim osebujnim pogledima na ulogu vjere već je pisao povjesničar Zlatko Matijević.¹² Iz njegova rada dobiva-

¹² Zlatko Matijević, »Dr. Ivo Pilar i problem Crkve bosanske ('bogumilstvo')«, *Pilar. Časopis za društvene i humanističke studije*, br. 1 (1), 1(2006), 69-81. Iste je članak objavljen i u Matijevićevoj knjizi *Između sna i jave. Rasprave o hrvatskoj političkoj povijesti 20. stoljeća*, Zagreb 2018., 55-66. Matijević je ukazao i na Pilarov odnos prema

mo potvrdu za kongruentnost Pilarovih misli u javnim nastupima i u ovdje iznesenim pismima privatnog obilježja. Naime, Matijević je skrenuo pozornost na Pilarova predavanja početkom 1927. u Sociološkom društvu u Zagrebu. Tom je prigodom Pilar govorio slušateljima da je »religija najutjecajniji faktor u životu naroda« i da »o kvaliteti i sudbini religije ovisi sudbina čitavih naroda.«¹³ Isto je tako tada kritički sagledao povijesnu ulogu »bogumilskoga pokreta«, koji je pridonio slamanju bosanske srednjovjekovne države.

Oba su pisma napisana pisaćim strojem. Jedno je napisano na papiru sa zaglavljem koje donosi podatke o pošiljatelju (J. U. Dr Ivo Pilar, Zagreb, Kanc.: Berislavićeva 8, Stan: Tuškanac18E · Telefon 45). Nisu sačuvane omotnice pisama tako da se ne može ustanoviti na koju je adresu slao Redlichu pisma. Može se pretpostaviti po datumu i tituliranju da je drugo bilo poslano u Harvard.

Zaključno možemo istaknuti da su dva Pilarova pisma vrijedan prilog za razumijevanje njegova životopisa. Zahvaljujući Redlichovu dnevniku, možemo dopuniti zapise koji su se odnosili na uvid u Pilarov politički aktivizam uoči Prvoga svjetskog rata i za njegova trajanja. U tom je smislu iz sadržaja ovih pisama »uhvaćena« obostrana interakcija, koja dopušta da se sagledaju gledišta dviju nezaobilaznih sudionika povijesne scene u dubokim previranjima. Ako se nastavi istraživanje, vjerujemo da će se moći pronaći novi izvori koji će baciti još više svjetla na Pilarove spone s austrijskim sugovornicima.

P r i l o z i ¹⁴

Prvo Pilarovo pismo

Zagreb, am 12. September 1925.

Eu.[re] Excellenz!

Ich beeile mich, mein Versprechen einzulösen, Ihnen aus meiner Sommerfrische zu schreiben.¹⁵ wie Sie sehen, habe ich es nicht genau ein-

---

Peiskeru u članku »Peisker i Pilar o vjeri 'starih Slavena'«, *Pilar. Časopis za društvene i humanističke studije*, sv. 2, 3(1), 2007, 63. i u istom broju toga časopisa uredio dva njihova članka koja se bave problematikom staroslavenske vjere.

¹³ Z. Matijević, »Dr. Ivo Pilar i problem Crkve bosanske ('bogumilstvo')«, *Pilar. Časopis za društvene i humanističke studije*, br. 1 (1), 1(2006), 77.

¹⁴ Österreichische Nationalbibliothek, Autogr. 1453/11 (1-13), diverse Briefe III.

¹⁵ Nije sasvim jasno o kakvom je Pilarovu obećanju riječ, no moglo bi se možda zaključiti da su se on i Redlich dopisivali i u neposrednoj prošlosti.

gehalten, denn ich schreibe Ihnen wieder aus Zagreb. Aber das heurige schlechte Wetter und meine sonstigen Verpflichtungen brachten es mit sich, dass mein Sommeraufenthalt dreimal unterbrochen werden musste, und nicht zu jener Periode ruhiger Sammlung geworden ist, die er es sonst ist, und die mir ihn so lieb und wert macht. Am Fusse des Risnjak-Massifs (1528 m ü. d. M.) im Nadelholz-Urwald, 800 m. hoch gelegen, unweit von der Strecke Zagreb — Fiume habe ich mir in einer Gegend, die ich ob ihrer Reize liebgewonnen hatte, eine kleine Besorgung angekauft, um dort eine Villa zu bauen. Mit vielen anderen Hoffnungen begrub der Weltkrieg auch diese ich habe vorderhand zu kämpfen, um meine Villa in Zagreb, in Tuškanac (Zagreber Waldkottageviertel) nicht zu verlieren.

Ich benütze daher den ersten freien Moment um das Verpasste nachzuholen. Wollen Sie daraus ersehen, wie sehr mir dieser Gedankenaustausch mit Ihnen Wohltut. Anstatt von meinem Tische im Freien unter meiner grossen Buche in Mrzla-Vodica¹⁶ wo ich im stillen Genüsse der wohlthätige Musse und Ruhe so oft scandiere.

Tu Tityre patulae recubans sub tegmine fagi¹⁷,

Schreibe Ihnen aus meinem Zimmer gegen Osten gekehrt, im vollen Ganz der Morgensonne, wo ich mich bemühe, mich jenen Zustand ruhige Sammlung, welche mir meine Mrzla Vodica bietet, zu versetzen. Wenn dies auch meine Berufs- und andere Sorgen nicht ganz gelingen lassen, so wollen Sie gütigst meinen guten Willen für fertige Tat acceptieren.

Ich habe in den verflossenen sieben Jahren, seitdem wir uns nicht gesehen haben, viel gelitten und nachgedacht. Ich hätte Ihnen eigentlich ungeheuer viel zu schreiben, ich muss mich leider hier nur auf einen kurzen Auszug der wichtigsten Momente beschränken, natürlich bezug habend auf jenes Moment welcher unser gemeinsames Interesse betrifft: die Frage Oesterreich-Ungarns.

Was mich besonders interessierte, war die Frage ob und wie Oe.-U. zu retten gewesen wäre. Die Frage ist müssig, nicht war? Aber bei Leuten, welche sie seinerzeit so sehr beschäftigte jedenfalls menschlich begreiflich, wenn sie auch noch so posthum und praktisch gegenstandslos ist.

Meine Ideen haben sich folgendermassen geordnet: der letzte Termin für die Rettung war der Moment nach der Annexion. Franz-Josef hätte abdiezieren und die südslavische Frage energisch im Angriff genommen werden sollen. Dann hätte Oe.-U. die Evolution zu einem Federativstaate

¹⁶ Mjesto u općini Lokve, na područje današnje Primorsko-goranske županije.

¹⁷ Citat iz Vergilijevih Bukolika — Pastirskih pjesama. U prijevodu: «Ti Titire ležiš pod krošnjom malene bukve.»

genommen, welchen der Weltkrieg, welcher jedoch nicht aus dem südslavischen Frage entsprungen wäre, dann wahrscheinlich beendet hätte. Durch den Weltkrieg wollte man der Notwendigkeit die südslavische Frage innerhalb Oe.-U. zu lösen, aus dem Wege zu gehen, und daran ist der Staat zu grundgegangen. Zwei so schwere Fragen, wie tschechische und die kroatisch-südslavische waren für Oe.-U. zu viel.

Ich bin zur Überzeugung gekommen dass zwei Momente, welche meiner Ansicht bisher nicht die richtige Würdigung als Komponenten bei der Katastrophe Oe.-U. gefunden haben, die grösste Rolle gespielt haben.

1) Die allzulange Regierungsdauer Franz-Josefs. Der Staat war fin de siecle marasmatisch geworden, und es war ein Verhängnis, dass die Krise, welche mit dem Thronwechsel nach Fr. J. eintreten musste, mit einer Kriegskatastrophe zusammenfiel und einen so wenig geeigneten Nachfolger fand, wie es Karl war,

2) Dass der Dualismus verderblich war für die Monarchie ist heute allgemein anerkannt, doch scheint es mir, dass man der Sache viel zu wenig auf den Grund geht. Sie wissen ja, dass ich im Südland bereit war mit dem Dualismus zu paktieren.¹⁸ Dieser Auffassung bin ich bis heute treu geblieben und meine Meinung dahin geprägt, dass der Dualismus nicht an sich verderblich sein musste, sondern durch zwei Momente:

a) dass man ihn, der naturgemäss eine Phase in der Evolutionsrichtung vom Einheits- zum Föderativstaate sein sollte mit Gewalt zu einer Dauerform für den Staat machen wollte, wodurch man aber das Entgegengesetzte erreichte, den er wirkte als ein Separationsinstrument, das den Staat zerrüttete und den Glauben an ihn untergrub.

b) dass dem Dualismus die Prägung von einem begabten Ungarn, vom Grafen Andrassy (Julius) gegeben wurde. Derselbe stellte in ausschliesslich in den Dienst der ungarischen Aspirationen und der ungarischen Machterhöhung. Dadurch sind die Ungarn den Oesterreichern über den Kopf gewachsen und haben eine Stellung in Staate errungen, dass sie die Oesterreicher hindern konnten, die südslavische Frage zu lösen, wofür ja bei den Deutschen zweifellos guter Wille vorhanden war. Noch in einer Hinsicht war Jul.[ius] Andrassys Einfluss verhängnisvoll. Er war es, der auch Deutschland suggerierte, dass es in seinem Interesse liege, den unseligen Dualismus a tout prix zu stützen, wodurch sich Deutschland ganz unnötigerweise das Odium der ungarischen gewalttätigen Politik aufbürdete, und ganz be-

---

¹⁸ Sintagma «im Südland» znači: u Južnoslavenskom pitanju, glavnom Pilarovu djelu koje je osvanulo u ožujku 1918. na njemačkom jeziku, potpisano pseudonimom «L. v. Südland».

sonders war er es, der die südslavische Frage derart verpatzte, dass dieselbe so gut wie nicht mehr zu lösen war. Er war es, der den Standpunkt vertrat, Oe.-U. müsse die Bildung eines grossen südslavischen Staates am Balkan verhindern, und unter diesem Gesichtspunkt auch die Occupation durchführte. Das natürliche Korrelat wäre aber gewesen, dass man den Südslaven dann eine Staatsbildung im Rahmen Oe. U. ermöglicht, aber dies wollte A., als Dualist auch nicht denn dies hätte den Föderalismus bedeutet. So wollte Oe. U. keinen südslavischen Staat ausserhalb seiner Grenzen, aber auch keinen innerhalb, d. h. kam in einen unlösbaren Widerspruch mit den Lebensinteresse der südslavischen Rasse, was die Serben im eigenen Interesse sehr geschickt auszunützen verstanden.

Man könnte in diesem Tone noch weiter rasonnieren, wenn das nicht so ganz überholte Theorie wäre. Heute heisst es für mich, sich in der Jetztzeit zurechtzufinden, ich hoffe dass mir dies auch gelungen ist, und dass ich noch auf eine Zukunft zu rechnen habe, darüber aber ein andermal.

Es freut mich, dass Sie an Ihren Memoiren arbeiten, bitte mich vom Erscheinen zu verständigen.¹⁹

Ich bitte Sie, den Ausdruck gewohnter Hochachtung und Wertschätzung entgegen zunehmen von ihrem ergebensten

Ivo Pilar

Drugo Pilarovo pismo

Zagreb, am 28. April 1929

Ew. Excellenz, hochverehrter Herr Professor!

Ich war tief gerührt durch das freundliche Gedenken, welches Sie in Ihrem Schreiben an Schwiegerpapa Shek auch meiner Wenigkeit zu Teil werden liessen. Nehmen Sie hiefür vielen Dank entgegen, noch wehr aber dafür, dass Sie in Ihrem Werke über Baernreither auch meiner Wenigkeit Erwähnung getan haben.

Dies erfüllt mich mit nicht geringer Befriedigung, jedoch nicht aus Gründen einer Eigenliebe, sondern deshalb, weil das Bild, welcher B. von mir entwirft, selten treffend ist, und, zweiten weil ich das Bewusstsein habe, im Leben des grossen Mannes eine, wenn auch noch so bescheidene Rolle gespielt zu haben. Er nannte mich stets »den Pessimisten aus dem Süden« erst

¹⁹ Pilaru je poznato da Redlich piše svoje uspomene. Zato ne valja isključiti ni mogućnost da je korespondencijom s njime nastojao suoblikovati način na koji bi — eventualno — u tim uspomenu i sâm bio spomenut.

später kam er darauf, wie recht ich mit meiner Auffassung hatte. Einen Beweis hiefür fand ich darin, dass ich etwas mehr als ein Jahr vor seinem Tode spontan von Sr. Exc. Baernreither ein äusserst freundliches Schreiben erhielt, welches zum Anlasse einer regen und anregenden Korrespondenz wurde, welche erst mit seinem Tode ein Ende fand. Der Zufall wollte, dass mein letztes Schreiben welches ich Exc. Baernreither schreib, sich in Expedition verzögerte und dann infolge seines Todes nicht mehr abgesendet werden konnte. Ich weiss für diesen Brief »der Ihn nicht erreichte« keine bessere Verwendung, als ihn anbei Ihnen zu übermitteln.²⁰

Schwiegerpapa Shek ist leiblich ganz gesund und wohnt mit mir in meiner Villa im Zagreber Cottagevierteil Tuškanac. Leider ist er sehr gealtert (geb. 1851), auch geistig. Der Umsturz brachte nicht nur den Verlust seiner Stellung mit sich, sondern auch seines gesammten Vermögens, so dass er gezwungen ist, als bescheidener Pensionist zu leben. Diesen doppelten Zusammenbruch hat er niemals ganz zu überwinden vermocht, er hat sich in der Gegenwart nicht zurechtgefunden, eigentlich nicht zurechtzufinden gewollt und lebt nur den Vergangenheit. Für geistige Arbeit kommt er nicht mehr in Betracht. Es ist uns allen ein nicht geringer Schmerz, diesen einst so starken Geist nun so geknickt zu sehen.

Mich haben die Ereignisse von 1918 ebenfalls hart mitgenommen. Auch ich habe den grössten Teil meines beträchtlichen selbsterworbenen Vermögens verloren, eine bescheidene, wenn auch behagliche Villa im schönsten Teile Zagrebs ist das einzige, was ich retten konnte. Im Jahre 1920 übersiedelte ich mit Familie und Beruf nach Zagreb, da ich voraussah, dass Bosnien einer völligen ökonomischen Ruine entgegengehe. In Zagreb wurde mir jedoch im Wege von Provokation ein Hochverratsprocess an den Hals gehenkt, doch gelang es mir nach hartem einjährigen Ringen meine Verfolger juristisch an die Wand zu drängen, ich konnte das erste Urteil kassieren und kam mit einem bedingten Ur. von drei Tagen Arrest davon, die ich auch nicht absitzen musste.²¹ Ich habe aber diesen moralischen Sieg durch unverhältnismässige Einbussen an Vermögen, Nerven- und Lebenskraft bezahlen müssen.

Aber ich bin ungebrochen und lebe bescheiden meinem Beruf sowie meinen Studien (Philosophie, Soziologie u. Anthropologie) durch welche ich

---

²⁰ To (stvarno ili navodno) Pilarovo pismo Baernreitheru nije pronađeno uz ovo pismo Redlichu.

²¹ Taj je proces, u kojem je Pilar uvjetno osuđen na trodnevnu zatvorsku kaznu, podrobno obraden u: Tomislav Jonjić, *Ivo Pilar 1918.—1933. Jugoslavenske godine ideologija protujugoslavenstva*, Zagreb 2023., 105-145.

mir einen Namen und eine geachtete Stellung gemacht habe. Ich bin auch meiner Gedankenrichtung treu geblieben, welche im liter.[arischen] Portrait, welches Baernreither von mir treffend entwarf, vollkommen entspricht. Der Staat S. H. S., den ich im Entstehen bekämpfte, ist zur Tatsache geworden, ich habe aber die traurige Genugthuung, dass er in jetziger Form nicht lebensfähig ist. Ich bin aber ebenso konservativ, als einst unter Oesterreich, denn ich sehe nach Zusammenbruch dieses Staates nur italienische Sklaverei. Demnach denke ich nach, wie man diesen Staat retten könnte,²² und bleibe bei meiner einstigen Überzeugung, dass das religiöse Moment der stärkste Faktor sei, welcher das Schicksal von Staaten bestimmt. Da ich den Glauben an den Bogomilismus verloren habe (vermöge seines Lebens- und Staatsfeindlichkeit, die er über den Manichäismus von Buddhismus übernommen hat) so suche ich nach neuer Orientation und glaube auf richtiger Fährte zu sein. Ich bin zur Überzeugung gekommen, dass der Glaube der alten Slaven ebenso wie ihre Bodenbauerkultur zoroastrischen (altiranischen, altpersischen) Ursprungs sei. Ich bin ganz selbstständig zu dieser Überzeugung gekommen, jedoch bald gefunden, dass der tschechische Gelehrte Prof. Peisker dieselbe These verfiicht. Wir arbeiten nun zusammen und haben schon schöne Erfolge, so dass ich am Siege dieser Gedankenrichtung nicht zweifle. Ich hoffe nun, dass das Slaventum, welches bisher ohne leitende Idee war, sich aus den Ideen Zoroaster's, die das beste darstellen, was der arische Geist bisher in religiöser Beziehung geschaffen hat, eine tragfähige Gedankengrundlage zusammensetzen könnte.

Ich erlaube mir Ihnen die beiden letzten Arbeiten auf diesem Gebiete (über das Bogomilentum sowie über den Glauben der alten Slaven, Übersetzung von Peisker) einzusenden.²³ Ich habe auch kürzlich eine grössere Arbeit über den Dualismus im Glauben der alten Slaven bei der Süd-slav.[ischen] Akademie eingereicht, und bin aus diesem Anlasse auch mit diesem Briefe etwas verspätet.²⁴

²² Pilar, naime, razmišlja o federaliziranju jugoslavenske države kao prvom koraku prema budućem razlazu Hrvatske i Srbije. Vidi Pismo Ive Pilara Edhemu Mulabdiću od 3. 3. 1932. u: *Političke bilješke Ante Trumbića, 1930.—1938.*, sv. 1, pr. Stjepan Matković-Marko Trogrlić, Zagreb — Split 2019., 169-172.

²³ Pilar ovdje misli na svoju brošuru *Bogomilstvo kao religijozno-povjestni te kao socijalni i politički problem*. Dva predavanja Dra Ive Pilara, što ih je na 10. veljače i 10. ožujka 1927. održao u Sociološkom društvu u Zagrebu (Zagreb 1927) te na Peiskerovu studiju »Koje su vjere bili stari Sloveni prije krštenja?« koju je preveo za *Starohrvatsku prosvjetu* (1928.).

²⁴ Radi se o raspravi »O dualizmu u vjeri stari Slovjena i o njegovu podrijetlu i značenju«, za koju je Pilar očekivao da će biti objavljena u Akademijinu *Radu*, ali je osvanula 1931. u *Zborniku za narodni život i običaje*.

Nun wende ich mich wieder politischen und sozialpolitischen Studien zu.

Ich hätte nun Ihre kostbare Zeit genügend in Anspruch genommen. Ich bitte mich auch weiterhin im gütigen Angedenken behalten und den Ausdruck einer vorzüglichen Hochachtung entgegennehmen zu wollen von Ihrem ergebensten:

.....
Ivo Pilar

Stjepan Matković

New Additions to Pilar's Biography: Two Letters Sent to Josef Redlich in the 1920s

The author deals with two letters sent by Ivo Pilar to Professor Josef Reidlich between the two World Wars. These until now unknown letters were found in the Austrian National Library (Österreichische Nationalbibliothek) in Vienna. Both letters serve as testaments to the unbroken connection between Pilar and his prominent Austrian acquaintance, giving us insight into Pilar's views about the reasons for the downfall of Austria-Hungary, as well as other topics, including his thoughts on the current situation in the Kingdom of Serbs, Croats, and Slovenes, or his stance on religious matters as the key to understanding the »South Slavic question«.

Key words: *Austria-Hungary, Kingdom of Serbs, Croats, and Slovenes, Slavic native faith*